

KREDIT RISKINI KAMAYTIRISH VA BANK PORTFELI SIFATINI OSHIRISH MEXANIZMI

Misirov Iskandar Abduvaliyevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi.

G-mail: iskandarmisirov1986@gmail.com

ORCID: 0009-0009-9300-5727

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20078370>

Zamonaviy sharoitda O'zbekiston bank tizimining barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan kredit riskini samarali boshqarish va kredit portfeli sifatini oshirish mexanizmlariga bog'liqdir. Kredit riski bank faoliyatida eng asosiy moliyaviy risklardan biri bo'lib, qarz oluvchining o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarmasligi yoki umuman bajarmasligi natijasida yuzaga keladi. Shu sababli tijorat banklari faoliyatida kredit riskini kamaytirish va portfel sifatini oshirish strategik ahamiyat kasb etadi [1].

Kredit riskini kamaytirishning asosiy mexanizmlaridan biri qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini chuqur va kompleks baholash hisoblanadi [2]. Bu jarayonda moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili, pul oqimlari bahosi, kredit tarixi va biznes modelning barqarorligi muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy bank amaliyotida bu jarayon kredit skoring tizimlari orqali avtomatlashtirilgan bo'lib, ular qarz oluvchilarning risk darajasini aniqroq baholash imkonini beradi [3].

Kredit riskini kamaytirishda muhim mexanizmlardan yana biri kredit portfelini diversifikatsiya qilish hisoblanadi. Diversifikatsiya orqali banklar kreditlarni turli tarmoqlar, hududlar va mijozlar segmentlari bo'yicha taqsimlaydi [4]. Bu esa biror bir sektor yoki mijoz guruhida yuzaga keladigan muammolar butun portfelga salbiy ta'sir ko'rsatishining oldini oladi.

Bundan tashqari, kredit riskini kamaytirishda kreditlarni monitoring qilish va nazorat tizimlarini takomillashtirish muhim rol o'ynaydi. Kredit berilgandan keyin qarz oluvchining moliyaviy holatini muntazam kuzatib borish, to'lov intizomini nazorat qilish va muammoli kreditlarni erta aniqlash banklar uchun katta ahamiyatga ega.

Kredit portfeli sifatini oshirish mexanizmlaridan biri sifatida kredit siyosatini to'g'ri shakllantirish ham alohida ahamiyatga ega. Bankning kredit siyosati risk darajasi, kreditlash yo'nalishlari, ta'minot talablari va foiz siyosatini aniq belgilab beradi. Shu bilan birga, prudensial me'yorlar va talablar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan standartlar banklar faoliyatini tartibga solishda muhim vosita hisoblanadi [5].

1-jadval

Kredit riskini kamaytirish mexanizmlarining ta'siri [6]

Mexanizm	Mazmuni	Natijasi
Kredit skoring	Qarz oluvchini baholash	NPL kamayadi
Diversifikatsiya	Kreditlarni taqsimlash	Risk pasayadi
Monitoring	Doimiy nazorat	Muammoli kreditlar kamayadi
Ta'minot (garov)	Kreditni himoyalash	Yo'qotishlar kamayadi

Quyidagi jadval kredit riskini kamaytirish mexanizmlarining bank faoliyatiga taʼsirini tizimli ravishda aks ettiradi va uni tahlil qilish orqali kredit portfeli sifatini oshirishda qaysi omillar ustuvor ekanligini aniqlash mumkin.

Avvalo, jadvalda keltirilgan **kredit skoring tizimi** kredit riskini kamaytirishda eng muhim boshlangʻich bosqich hisoblanadi. Qarz oluvchini baholash jarayonining sifatli tashkil etilishi muammoli kreditlar (NPL) ulushini kamaytirishga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Agar skoring tizimi yetarli darajada aniqlik bilan ishlasa, bank yuqori riskli mijozlarni dastlabki bosqichdayoq aniqlab, kredit ajratishni cheklaydi. Bu esa kelgusida portfel sifatining yomonlashuvining oldini oladi.

Keyingi muhim mexanizm — **diversifikatsiya** hisoblanadi. Jadvaldan koʻrinadiki, kreditlarni turli soha va segmentlar boʻyicha taqsimlash umumiy riskni kamaytiradi. Bu yerda asosiy mantiq shundan iboratki, agar kredit portfeli bir tarmoqqa haddan tashqari bogʻlanib qolsa, oʻsha tarmoqdagi inqiroz butun bank portfeliga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Diversifikatsiya esa riskni “tarqatadi” va tizimli xavfni pasaytiradi.

Jadvaldagi yana bir muhim element — **monitoring tizimi** boʻlib, u kredit berilgandan keyingi bosqichda ishlaydi. Doimiy nazorat orqali bank qarz oluvchining moliyaviy holatidagi oʻzgarishlarni erta aniqlaydi va muammoli kreditlarning oldini olish choralarini koʻradi. Bu mexanizm ayniqsa kredit portfeli sifatini saqlab qolishda muhim, chunki muammo yuzaga kelgandan keyin emas, balki undan oldin choralar koʻrishga imkon beradi.

Shuningdek, jadvalda koʻrsatilgan **taʼminot (garov)** mexanizmi bankning yoʻqotishlarini minimallashtirishga xizmat qiladi. Garchi garov kredit riskini toʻliq yoʻq qilmasa-da, u kredit qaytmaslik holatida bank uchun moliyaviy himoya vazifasini bajaradi. Bu esa kredit portfeli sifatining umumiy barqarorligini taʼminlaydi.

Umuman olganda, jadval tahlili shuni koʻrsatadiki, kredit riskini kamaytirish mexanizmlari oʻzaro bogʻliq va bir-birini toʻldiruvchi tizim sifatida ishlaydi. Yaʼni, faqat bitta mexanizmga tayanish yetarli emas — samarali natijaga erishish uchun kreditlashning barcha bosqichlarida kompleks yondashuv qoʻllanilishi zarur. Shu jihatdan, Oʻzbekiston bank tizimida ushbu mexanizmlarni uygʻunlashtirish kredit portfeli sifatini oshirishning eng muhim sharti hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda kredit riskini kamaytirish va portfel sifatini oshirishda raqamli transformatsiya jarayonlari muhim oʻrin tutmoqda. Big data, sunʼiy intellekt va mashinaviy oʻqitish texnologiyalaridan foydalanish kredit risklarini yanada aniqroq prognozlash imkonini beradi.

2-jadval

Kredit risk darajasi va unga mos boshqaruv choralarining tasnifi [7]

Risk darajasi	Tavsifi	Qoʻllaniladigan choralar	Kutilayotgan natija
Past risk	Barqaror moliyaviy holatga ega mijozlar	Standart kreditlash, minimal nazorat	Barqaror daromad
Oʻrta risk	Oʻzgaruvchan daromadga ega mijozlar	Kuchaytirilgan monitoring, qisqa muddatli kreditlar	Risk nazorat ostida

Yuqori risk	Moliyaviy holati noaniq yoki zaif mijozlar	Yuqori foiz stavkasi, qo'shimcha garov, cheklangan kredit	Yo'qotishlar kamayadi
Muammoli kredit	To'lov kechikkan yoki qaytmaslik xavfi yuqori	Restrukturizatsiya, sud jarayoni, aktivlarni qaytarish	NPL kamayadi

Mazkur jadval kredit riskini boshqarishda differensial yondashuvning naqadar muhim ekanini aniq ko'rsatib beradi. Unda risk darajasiga qarab qo'llaniladigan choralar va ularning natijalari tizimli tarzda aks ettirilgan bo'lib, bu bank kredit siyosatini ilmiy asosda tashkil etish zarurligini tasdiqlaydi.

Jadvalning birinchi qatorida keltirilgan **past riskli mijozlar** bank uchun eng ishonchli segment hisoblanadi. Ularning moliyaviy holati barqaror bo'lgani sababli kreditlash jarayonida minimal nazorat yetarli bo'ladi. Bu segment bankka barqaror foiz daromadini ta'minlaydi va kredit portfelining "sifatli yadrosi"ni shakllantiradi. Shu sababli banklar aynan ushbu toifadagi mijozlar ulushini oshirishga intiladi.

Ikkinchi darajadagi — **o'rta riskli mijozlar** segmenti nisbatan ehtiyotkor yondashuvni talab qiladi. Bu yerda qarz oluvchilarning daromadlari barqaror bo'lmasligi mumkin, shuning uchun banklar kredit muddatini qisqartirish, monitoringni kuchaytirish va to'lov intizomini muntazam nazorat qilish orqali riskni boshqaradi. Jadvaldan ko'rinadiki, to'g'ri yondashuv qo'llansa, bu segmentdan ham foyda olish mumkin, lekin nazorat sust bo'lsa, u tezda muammoli kreditlarga aylanish ehtimoli mavjud.

Yuqori riskli mijozlar jadvalda alohida e'tibor talab qiladigan toifa sifatida ajratilgan. Bu segmentda banklar odatda yuqori foiz stavkalari, qo'shimcha garov talablari va kredit miqdorini cheklash orqali riskni kompensatsiya qiladi. Biroq bu yerda muhim jihat shundaki, haddan tashqari yuqori riskli kreditlash bank portfeli sifatini yomonlashtirishi mumkin. Shu sababli banklar ko'pincha bu segment bilan ishlashni cheklaydi yoki juda ehtiyotkor siyosat yuritadi.

Jadvalning so'nggi qismi — **muammoli kreditlar (NPL)** bilan bog'liq bo'lib, bu bank faoliyatidagi eng murakkab bosqichni aks ettiradi. Bu yerda asosiy e'tibor kreditni qaytarishga qaratiladi, ya'ni restrukturizatsiya qilish, qarzni qayta jadval tuzish yoki sud orqali undirish choralari qo'llash zarur bo'ladi. Ushbu bosqichda samarali choralar ko'rilmasa, bankning moliyaviy yo'qotishlari ortadi va umumiy kredit portfeli sifati pasayadi.

Umuman olganda, jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, kredit riskini boshqarish "bir xil yondashuv" asosida emas, balki mijozlarning risk darajasiga mos ravishda differensial siyosat yuritish orqali amalga oshirilishi kerak. Ayniqsa, O'zbekiston bank tizimi sharoitida bu yondashuv kredit portfeli sifatini oshirish, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, kredit riskini kamaytirish va bank kredit portfeli sifatini oshirish mexanizmi kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda qarz oluvchilarni baholash tizimini takomillashtirish, diversifikatsiya siyosatini amalga oshirish, monitoring tizimlarini rivojlantirish hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management and Financial Services. – New York: McGraw-Hill, 2019. – 640 p.
2. Saunders A., Cornett M.M. Financial Institutions Management. – New York: McGraw-Hill, 2020. – 720 p.
3. World Bank. Financial Sector Review. – Washington, 2024. – 110 p.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik hisoboti. – Toshkent, 2024. – 85 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi statistik ma'lumotlari. – Toshkent: Markaziy bank nashriyoti, 2025. – 120 b.
6. Jadval muallif tomonidan nazariy manbalar asosida tuzilgan.
7. Jadval kredit riskini boshqarish nazariyalari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.